ԱՐԱՄ ԹՈՐՈՍԵԱՆ, Գալիֆոռնիոյ Համալսարանի Օգն. Ուսուցիչ Ճարտարապետութեան. «Առաջնորդ Գեղեցկագիտութեան[1]»։

Մեծ հաճոյքով կարդացինք Բրոֆ. Արամ Թորոսեանի վերջերս հրատարակած անգլ. լեզուով «Առաջնորդ Գեղեցկագիտութեան» գիրքը (343 մեծադիր էջերու պարունակութեամբ)։ Պատուարժան Հեղինակը, որ զայն յօրինած է մասնաւորապէս սկսնակներու համար, պարզ ու գործնական ոճով կը ճառէ գեղեցկագիտութեան վրայ, գիտմամբ խօսքը երկարելով բազմաթիւ ծանօթ նիւթերու մասին, որոնք այլապէս պիտի չյիշուէին անոր մէջ։

Սակայն սոյն գիրքը, հակառակ իր պարզ բնոյթին, ունի աւելի ընդարձակ նպատակ մը քան թէ այլ տարբերական դասագրքեր. և այդ պատճառով հեղինակը ընդլայնած է իր բանիբուն և ախորժելի գնահատութիւնը ոչ միայն նկարներու և արձաններու մասին՝ այլ նաեւ այն ամէն բաներու՝ որոնք կը գտնուին մեր գեղեցկագիտական փորձառութեան սահմաններուն մէջ։ Պիտանի և զարդական առարկայից գործառնական (functional) երեւոյթին վրայ պատշաճօրէն տեսութիւններ ըրած է։

Ահաւասիկ գիրք մը որ, իր նպատակին տեսակէտով ոչ չափազանց փիլիսոփայական, պիտի հետաքրքրէ ոչ միայն ընդհանուր ընթերցողները, այլ նաեւ պիտի ըլլայ ըստ ամենայնի գործնական դասագիրք մը։

Բացի այս համառօտ տեսութենէս, իբր հաճելի նմոյշ մը մեր պատուական ընթերցողներուն համար, հայերէնի կը թարգմանենք հոս ու կը հրատարակենք անոր գլուխներէն մէկը՝ վերջինը, առանց մասնաւոր ընտրութեան մը։ Բայց նախ ահաւասիկ ամբողջ գլուխներուն ցանկը։

Ա. Գեղեցկագիտութեան ասպարէզը.
Բ. Գեղեցկագիտական փորձառութիւնը.
Գ. Արուեստի գործը.
Դ. Արուեստի գործի մը պարունակութիւնը.
Ե. Գործառնական (functional) և յարակից արժէքներ.
Զ. Ձեւական (formal) արժէքներ. Կազմակերպութիւն.
Է. Արտայայտիչ արժէքներ. Նկարագիր.
Ը. Ստեղծիչ գործունէութիւնը.
Թ. Արուեստից նպատակն ու սահմանները.
Ժ. Քանդակագործութիւն և Նկարչութիւն. – Փլաստիք արուեստները.
ԺԱ. Պար և Շարժապատկեր. – Շարժումի արուեստները.
ԺԲ. Գրականութիւն և թատերախաղ. – Նշանակութեան (meaning) արուեստները.
ԺԳ. Երաժշտութիւն և Զարդագործութիւն. – Զուտ ժամանակային և միջոցային գծագրութեան արուեստները.
ԺԴ. Ճարտարապետութիւն և փոքր արուեստները. – Գլխաւոր դիտումնաւոր (purposive) արուեստները.
ԺԵ. Գեղեցկագիտական տիպարները.
ԺԶ. Գեղեցկագիտական քննադատութիւն.
ԺԷ. Արուեստի պաշտօնը.

— ՄԱՏԵՆԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ.

ԱՐՈՒԵՍՏԻՆ ՊԱՇՏՕՆԸ

Ու հիմա ձեռնարկենք մեր հուսկ գործին՝ այսինքն արուեստին արդարացուցման։ Արուեստը ունի՞ արդեօք կենսական պաշտօն մը՝ կատարելիք կեանքի ու կենցաղի մէջ՝ թէ սոսկ հաճելի ժամանց մ'է ան։ Եթէ ունի այդպիսի պաշտօն մը, անոր ազդեցութիւնը մեր կեանքին ու կենցաղին վրայ օգտակա՞ր է թէ վնասակար ու մոլորեցնող։ Ահա լուրջ և օրինաւոր հարցեր որոնց պէտք է պատշաճ ու գոհացուցիչ պատասխաններ տալ։ Եթէ արուեստը սոսկ ժամանց մըն է, մեր ջանքերը մեծ մասամբ փճացած պիտի ըլլան, և մեր երկար ուսումն ու աշխատանքը, որոնք անհրաժեշտ են մեր մէջ արուեստի գնահատումը զարգացնելու համար, մեծ մասամբ անկարեւոր ու անօգուտ պիտի ըլլան։ Դարձեալ, եթէ արուեստը բարոյապէս յոռի է ու զմեզ կը խոտորեցնէ բարի կեանքէն, պէտք չէ՞ ուրեմն քաջալերել անոր ստեղծագործումը և գնահատումը, և արուեստագէտներն ալ վտարելու է մեր հասարակութենէն՝ ինչպէս Պղատոն վտարեց զանոնք իր գաղափարական հանրապետութենէն։ Միւս կողմէ, եթէ արուեստը գործունէութիւն մ'է որ կ'ընդարձակէ մեր ծանօթութիւններն ու փորձառութիւնը, կը զարգացնէ մեր մշակոյթը ու կ'օգնէ մեզի՝ հաշտուելու և յարմարելու կեանքի ու բնութեան անողոքելի ճշմարտութեանց հետ՝ որոնց հետ դէմ առ դէմ կը գտնուինք, այն ատեն արուեստն ալ, միւս գործունէութեանց հետ, պարտի իր օրինաւոր տեղը գրաւել մեր իւրաքանչիւրի կեանքին մէջ։

Բոլոր մարդկային գործունէութիւններն ու դրդումները, ինչպէս նաեւ արուեստի դրդումը, պարտին ունենալ կեանքի մէջ կատարելիք պաշտօն մը, ապա թէ ոչ, անոնք բնաւ պէտք չէին հետապնդել – ինչպէս իրօք կը հետապնդեն – արտայայտելու իրենք զիրենք։ Ցեսանք որ արուեստը կը թելադրուի մարդուս մէջ տեղի ունեցած դրդումէ մը՝ արտայայտելու իր փորձառութիւնները, արժէքներու կամ զգայական միջոցներով ըմբռնուած յատկութեանց եզրներով կամ բացատրութեամբ (term), ոչ թէ գործնական նպատակի մը հայլ պարզապէս գոհունակութեան մը համար, զոր ինք կը զգայ նոյն այդ գործունէութեան և այդ արժէքներուն մէջ, որոնք չեն գտներ պատշաճ իրագործում մը իր ամենօրեայ կեանքին մէջ։ Դրդումը, թէ և մարդէն ազդուած ու երանգուած, յուզումնային գործունէութիւն մ'է, որ ամբողջապէս երեւակայութեան աշխարհին մէջ տեղի կ'ունենայ ու իր անմիջական նպատակէն դուրս այլ ոչինչ չի փնտռեր։ Այս է գեղագիտական գործունէութեան միակ բնոյթը, յայտնապէս զանազանուող կեանքի միւս գործունէութեանց բնոյթէն։ Փիլիսոփայութիւնը և զուտ գիտութիւնը, զոր օրինակ, գլխաւորապէս մտային գործունէութիւններ են, որոնց մէջ աւելի իմացական քան թէ յուզումնային կարողութիւնն է որ գլխաւոր դերը կը կատարէ։ Թէ և այս երկու գործունէութիւններն ալ, նման գեղագիտականին, ուղղակի չեն զբաղիր գործնական կեանքով, սակայն տարբեր են ասպարէզներն իրենց գործունէութեանց։ Փիլիսոփայութիւնը կը զբաղի զուտ տեսական և վերացական ծանօթութիւններով (knowledge), մինչդեռ արուեստը ունի իրեն իբր առարկայ՝ թանձրացեալ ու զգայական արտայայտութիւններ. գիտութիւնը կը զբաղի երեւութական (phenomenal) ծանօթութիւններով ու կը փնտռէ իրողութիւններ, մինչդեռ արուեստը արժէքները փնտռող երեւակայական գործունէութիւն մ'է։ Կիրարկեալ գիտութիւններն ալ առաւելապէս մտային են, ըստ որում իրենց իբր առարկայ ունին զուտ գիտութեան գիւտերը կիրարկել գործնական կեանքի պէտքերուն։ Բարոյագիտութիւնը եւս կարելի է նկատել իբր գիտութիւն մը՝ տեսական և գործնական երեւոյթ ունեցող՝ բարոյութեան ու մարդկային կենցաղի (conduct) ուսման մէջ։ Նոյն իսկ կրօնը – զուցէ բարոյագիտութեան շատ մերձաւոր գործունէութիւն մը – կը զանազանուի արուեստէն, ըստ որում ան գլխաւորապէս այլ նպատակի մը ծառայող միջոց մըն է քան թէ ինքզինք նպատակ ունեցող արժէք մը։ Կրօնքը, թէ և խորապէս յուզող և ամէնօրեայ կեանքի մէջ ո՛չ իրականացեալ արժէքներու լրումը փնտռող գիտութիւն, կենցաղի եզրներով՝ գոհունակութիւն պատճառելու գործնական միջոց մըն է՝ թէ՛ այս և թէ հանդերձեալ կեանքին մէջ. մինչդեռ արուեստը ուրիշ բան չի փնտռեր եթէ ոչ ինքնարտայայտութեան անմիջական նպատակը՝ թանձրացեալ ու զգայական առարկայից բացատրութեամբ։ Այսպէս, կեանքի իւրաքանչիւր գործունէութիւն ունի իր յատուկ և միակ կատարելի պաշտօնը։ Ո՛րքան ալ զատ ու բացորոշ ըլլան այս գործունէութիւններն

1. A Guide to Aesthetics, by Aram Torossian, assistant Professor of Architecture University of California. - London: Humphrey Milord.

digitised by A.R.A.R.@

իրենց պաշտօնին մէջ, առանց ես չպիտի ուզէի հետեւցնել՝ թէ անոնք կրնան իւրաքանչիւրն իր յատուկ դերը կատարել՝ մին միւսէն անկախ։ Ընդհակառակն ա-նոնք, ինչպէս կեանքի հիւսուածքին ոստայնն ու թեզանը, այնքան սերտ վերաբերութիւն ունին միմեանց հետ, որ կը մտնեն ու կը խառնուին մեր ամէն գործունէութեանց մէջ, և հետեւաբար չեն կրնար չունենալ փոխադարձ ազդեցութիւն մէկը միւսին վրայ։

Արուեստը, ուրեմն, անուղղակի կը ներգործէ մեր կեանքին վրայ, կատարելու համար՝ կարելի է ըսել՝ գործնական պաշտօն մը. և այս պիտի ըլլայ նիւթը մեր այս գլխուն։ Սանդայանայի խօսքերով, «գեղեցկագիտական զգայնութիւնը կը զուգագեղէ իւրաքանչիւր մտածութիւն, կ'ուրակէ իւրաքանչիւր հաւատում (allegiance), և կը փոփոխէ մարդկային գործի իւրաքանչիւր արտադրութիւն։ Հետեւաբար, գեղեցկին սէրը պարտի ինքզինք ապացուցնել իբր ազդող ներգործութիւն մը»։ Լուրջ ուսումնասիրութիւն մը այս ներգործութեան՝ մեր առօրեայ կեանքին զանազան երեւոյթներուն վրայ, պիտի ապացուցնէ թէ ստեղծումի և գնահատումի գեղեցկագիտական գործունէութիւնը կ'ազդէ մեր բարօրութեան վրայ՝ երկու գլխաւոր կերպերով. ան մեծապէս կ'ընդարձակէ մեր փորձառութեան ասպարէզն ու կը զարգացնէ մեր մշակոյթը, միանգամայն կազդուրելով մեր միտքն ու մարմինը ու աւելցնելով մեր ընդհանուր կենսախօսական բարօրութիւնը։ Քննենք ուրեմն արուեստի պաշտօնին այս երկու կերպերը։

Աշխարհը, որուն մէջ ծնած ենք, լի է բարդ առարկաներով ու գիւթիչ ընթերեւոյթներով. սակայն մեր զգածական (affective) և զգայարանական չափաւոր կարողութիւնները մեզի չեն թոյլատրեր, հեռանկարային նիւթի (material) այն անսահման աղբիւրէն լիուլի օգտուելով, ճոխացնել մեր կեանքը։ Մենք ի զուր կը մաքառինք յաջընչական բարդ կնճիռներու դէմ, ու զմեզ անկարող կ'ընենք պարզել զանոնք ու քաւոսէն կարգաւորութիւն դուրս բերել։ Մեր անհատական փորձառութիւնները այնքան զուրկ են լայնութենէ ու զանազանութենէ, որ մենք, մոռնալով մարդկային փորձառութեան ճոխութիւնը, կ'անցնենք գոյութիւն մը տափակ ու միօրինակ։ Մեր տեսութիւններն այնքան գեղջկական են ու մեր մշակոյթը այնքան անձուկ որ կ'ապրինք ու կը մեռնինք մեզի յատուկ սահմանափակ աշխարհին մէջ, անտեղեակ ամենեւին գաղափարաց ու խոհերու ճոխութիւններուն։

Այս բոլոր տեսակէտներով՝ անձուկ է մեր փորձառութիւնը, և միայն բաղդատմամբ սակաւաթիւ տաղանդաւոր անձերու միջոցաւ, ի միջի որոց նաեւ արուեստագէտներ, պիտի կարենանք չափով մ'ընդարձակել մեր փորձառական ասպարէզը՝ մեր բնածին կարողութեանց որակին ու քանակին համեմատութեամբ։ Մեծ ստեղծագործութեանց հետ շփումն ունենալով, պիտի կարենանք ա). ընդլայնել մեր զիտողութեան և անդրադարձումի ոյժերը, բարւոքել մեր կարգ կանոնի զգացումը ու ստանալ նորանոր փորձառութիւններ, և ատով, բ). ճոխացնել կեանքերնիս, զարգացնելով մեր մշակոյթը և ընդհանուր տեսութիւնը կեանքի նկատմամբ։ Ո՞վ կրնայ տարակուսիլ թէ ասոնք թանկագին բաներ չեն կենցաղագիտութեան համար։

Արուեստը կը հրահանգէ մեր զիտելու կարողութիւնը, նախ որովհետեւ արուեստական գործերու մեր յարատեւ զննութեամբ, իրազեկ կ'ըլլանք կեանքի և բնութեան շատ մը երեւոյթներուն, որոնք՝ այլապէս՝ պիտի վրիպէին մեր տեսութենէն. ու յետոյ՝ որովհետեւ արուեստագէտները ընդունակ են տեսնելու և լսելու շատ աւելի նրբօրէն, և զգալու շատ աւելի ուժեղօրէն, քան թէ մենք։ Երեւակայեցէք Պալզաք մը՝ մարդկային նկարագիրները զիտող և ուսումնասիրող այնքան մանրամասնօրէն՝ որ կը զգար կրել անոնց բուն զգեստները իր կռնակին վրայ, և անոնց բուն կօշիկները իր ոտքերուն վրայ։ Երեւակայեցէք Սեզան մը, իր նկարներու

գոյնի երանգներուն և ասոնց փոխադարձ յարբնչութեանց այնքան զգայուն, որ իւրաքանչիւր վրձինի հարուածը կու տար մի միայն յետ ամենաուշադիր զննութեան մը, վախնալով մի՛ գուցէ գոյնի բիծ մը, արատ մը փճացնէր բովանդակ արդիւնքին (effect) ներդաշնակութիւնը։ Մենք երբեք խորապէս գիտակ չենք ըլլար մեր զիտողական ոյժերուն խեղճութեան, մինչեւ որ չփորձենք արտադրել, գրութեամբ կամ փլաստիքով (in plastic form), բան մը զոր տեսեր կամ լսեր ենք. եթէ այսպէս ընենք, պիտի անդրադառնանք որ մեր միտքը չ'առաջնորդեր մեր ձեռքին, և թէ մենք չենք մտաբերեր պատշաճ բառերը՝ մեր տպաւորութիւնները ճշգրիտ կերպով դրոշմելու համար. ինչ որ մեզի յստակ կը թուէր՝ եղեր է տարտամ անորոշ բան մը։ Տարակոյս չկայ թէ, մեծ գործերու անընդհատ հաղորդակցութեամբ և մեր ստեղծիչ կարողութեան յարատեւ մարզանքով, պիտի սորվինք դեռ աւելի զիտող և զգայուն ըլլալ տեսարաններու և ձայներու, որոնք այնքան լայն տեղ մը կը գրաւեն մեր իւրաքանչիւրի կեանքին մէջ։

Արուեստը կը հրահանգէ նաեւ մեր անդրադարձական կարողութիւնը, որովհետեւ կարելի չէ ո՛չ մէկ ստեղծում կամ տեւ կարելի չէ ո՛չ մէկ ստեղծում կամ զննում, ո՛չ մէկ լման հասկացողութիւն արուեստական գործի մը, առանց յստակ կերպով ըմբռնելու թէ ինչ է բացատրուած զգացումը։ Ինչպէս տեսանք, միայն զուտ զգացումով չէ կարելի ստեղծել արուեստի գործ մը. ստեղծողը պէտք է կարողանայ մանեալ ձեւ մը տալու այս տաժանելի գործողութեան (process) միջոցին, ստիպուած է անդրադառնալ իր զգայական զգացումներուն վրայ՝ մինչեւ որ անոնք փորձառութեանց վրայ՝ մինչեւ որ անոնք բիւրեղանան իր մտքին մէջ, նախքան իր կարենալ իրագործելը զանոնք՝ թանձրացեալ ձեւի մը տակ։ Ուստի, գնահատողն ալ, իր զննութեան միջոցին, պէտք է զոյնի երանգներուն և ասոնց փոխադարձ յարբնչութեանց այնքան զգայուն, որ իւրաքանչիւր վրձինի հարուածը կու տար մի միայն յետ ամենաուշադիր զննութեան մը, վախնալով մի՛ գուցէ գոյնի բիծ մը, արատ մը փճացնէր բովանդակ արդիւնքին (effect) ներդաշնակութիւնը։ Մենք երբեք խորապէս գիտակ չենք ըլլար մեր զիտողական ոյժերուն խեղճութեան, մինչեւ որ չփորձենք արտադրել, գրութեամբ կամ փլաստիքով (in plastic form), բան մը զոր տեսեր կամ լսեր ենք. եթէ այսպէս ընենք, պիտի անդրադառնանք որ մեր միտքը չ'առաջնորդեր մեր ձեռքին, և թէ մենք չենք մտաբերեր պատշաճ բառերը՝ մեր տպաւորութիւնները ճշգրիտ կերպով դրոշմելու համար. ինչ որ մեզի յստակ կը թուէր՝ եղեր է տարտամ անորոշ բան մը։ Տարակոյս չկայ թէ, մեծ գործերու անընդհատ հաղորդակցութեամբ և մեր ստեղծիչ կարողութեան յարատեւ մարզանքով, պիտի սորվինք դեռ աւելի զիտող և զգայուն ըլլալ տեսարաններու և ձայներու, որոնք այնքան լայն տեղ մը կը գրաւեն մեր իւրաքանչիւրի կեանքին մէջ։

Արուեստը կը հրահանգէ նաեւ մեր անդրադարձական կարողութիւնը, որովհետեւ կարելի չէ ո՛չ մէկ ստեղծում կամ տեւ կարելի չէ ո՛չ մէկ ստեղծում կամ զննում, ո՛չ մէկ լման հասկացողութիւն արուեստական գործի մը, առանց յստակ կերպով ըմբռնելու թէ ինչ է բացատրուած զգացումը։ Ինչպէս տեսանք, միայն զուտ զգացումով չէ կարելի ստեղծել արուեստի գործ մը. ստեղծողը պէտք է կարողանայ մանեալ ձեւ մը տալու այս տաժանելի գործողութեան (process) միջոցին, ստիպուած է անդրադառնալ իր զգայական զգացումներուն վրայ՝ մինչեւ որ անոնք փորձառութեանց վրայ՝ մինչեւ որ անոնք բիւրեղանան իր մտքին մէջ, նախքան իր կարենալ իրագործելը զանոնք՝ թանձրացեալ ձեւի մը տակ։ Ուստի, գնահատողն ալ, իր զննութեան միջոցին, պէտք է անցնի անդրադարձական փորձակայքէ (stage) մը, ու վերլուծէ իր վրայ ներգործուած տպաւորութիւնները, նախ քան իր կարենալ ըմբռնելը գործին բովանդակ նշանակութիւնը։ Թէ արդեօք մենք կրնանք զարգացնել անդրադարձական այս զօրութիւնը ստեղծումի և գնահատումի վարժութիւններով, ակներեւ է սա իրողութենէն որ վարժ գնահատող մը կարող է ըմբռնել գործի մը նշանակութիւնը շատ աւելի դիւրութեամբ քան թէ ան որ ճիշդ նոյնքան զգայուն է բայց չունի հարկաւոր փորձառութիւնը։

Զանազանումի (discrimination) կարողութիւնն ալ սերտիւ կապուած է այս անդրադարձական կարողութեան հետ։ Տեսանք որ մենք, շատ մը արուեստական գործեր զննելու ժամանակ, բնազդօրէն բաղդատութիւններ ու զանազանութիւններ կ'ընենք յաջող և անյաջող արտայայտութեանց, ինչպէս նաեւ առաւել կամ նուազ նշանակութիւն ունեցող արժէքներու միջեւ, մեր հիմնաչափին (standard) համաձայն։ Ու այն ատեն մենք, ստեղծող ու զննող գործունէութեանց վարժութեամբ, անկասկած կրնանք զարգացնել մեր զանազանումի կարողութիւնը, ինչ որ շատ մեծ արժէք մ'ունի մեր ամէնօրեայ կեանքին համար։ Գծագրութեան կամ շարադրութեան մարզանքի մը մէջ, Տեման Ռոսի խօսքին համաձայն, «Ստուգիւ սա պէտք է ըլլայ խնդիրը. ուղիղ է ըրածս թէ թիւր։ Մեր ջանքերուն նպատակը պիտի ըլլայ ուղիղ, միշտ ուղիղ, ճշգրտօրէն ուղիղ կատարել զայն. և յայսմ իսկ կը կայանայ անոր արժէքը։... Կրկնութիւները կամ փորձերը պէտք է ըլլան ճշգրիտ, հետեւանքները՝ անսիալ, կշիռները՝ կատարեալ։ Ուսանողը շարունակ փորձելով գործը ուղիղ կերպով կատարել, զայն իբր բնական բան մը ընելու ունակութիւնը կը ստանայ։ Երբ իր գծագրութեան փորձերը աւարտին, ու սկսի զայն գործածութեան դնել, նա յարատեւաբար պարտի խորհիլ իր գործունէութեանց վրայ, իբր թէ գծագրէր, իբր թէ երաժշտութիւն, պար կամ

digitised by A.R.A.R.@

նկարչութիւն ընէր»։ Կը տեսնէք ուրեմն թէ արուեստի մարզանքներով զարգացած՝ քննադատութեան կամ զանազանումի այս կարողութիւնը, կեանքի վրայ ազդեցութիւն գործելով, ո՛րքան կարեւոր բան մը կը դառնայ, և ո՛րքան զմեզ ընդունակ կ՚ընէ կարգ կանոն մտցնելու մեր այլազան և ընդհանրական գործունէութեանց և փորձառութեանց մէջ։

Արուեստը, սոյն կարողութիւնները զարգացնող այդ ոյժէն զատ՝ որ այնքան կարեւոր է մեր փորձառութեան ճոխացման համար, կու տայ մեզի նաեւ փորձառութիւններ զոր առաջ բնաւ չէինք ունեցած։ Ճիշդ ինչպէս որ իրերու (fact) և բնութիւններու վերաբերեալ մեր ծանօթութեանց պաշարը շատ աննշան բան մը պիտի ըլլար, առանց այն գրքերուն զոր մեզի թողուցին մեծ գիտնականներն ու փիլիսոփաները՝ Արիստոտելէն մինչեւ Լաթինկրը, նոյնպէս ալ մարդկային արժէքներու մասին մեր ծանօթութիւններն ու փորձառութիւնը ստուգիւ շատ փանաքի բան մը պիտի ըլլային՝ առանց մեծ արուեստագէտներու գործերուն։

Ճշմարիտ և կատարեալ գնահատում մը արուեստի մեծ գործի մը, ըլլա՛յ ան թատերգութիւն, վէպ, նկար, հմտերգ կամ կառուցուած շէնք մը, անհերքելիօրէն նոր փորձառութիւն մ՚է. յայտնութիւն մ՚է ան՝ նոր ձեւի կամ նոր արտայայտութեան մը, և կամ երկուքին միասին. յայտնութիւն մը որ պիտի ճոխացնէ կեանքի մասին մեր ունեցած բովանդակ ըմբռնումը։ Մենք անվրէպ պիտի ընդարձակենք մեր չափաւոր ծանօթութեանց սահմանները ինչպէս նաեւ մեր կենսական ու նշանակալից մարդկային արժէքներու նեղ ըմբռնումը, մտենալով աղբիւրին այն անհունօրէն ճոխ փորձառութեան, զոր մեծ արուեստագէտներն ունին ու կրնան հաղորդել մեզի իրենց գործերով։ Անհերքելի է թէ Ցունական և Շէյքսպիրեան ողբերգութիւնները, Մոլիէրի կատակերգութիւնները, Միքէլանճելոյի արձանները, Ռեմպրանտի նկարներն ու ժանտաջուր փորագրութիւնները, Պեթովենի կամ Պրահմսի համերգները, Դոլսդոյի կամ Դուրկենեւի վէպերը և կամ հոյակապ գոթական մայր եկեղեցի մը, առանց յիշելու հոս փոքրագոյն գործեր, շատ աւելի լաւ կը սորվեցնեն միջակ կարողութեամբ մարդու մը՝ կեանքի և անոր հարցերու (problems) մասին՝ քան ինչ որ ինք պիտի կարենար սորվիլ իր անձնական խեղճ դիտողութեանց և փորձառութեանց միջոցաւ։ Կեանքի արժէքներու նշանակութեան մասին՝ մենք կրնանք շատ աւելի հրահանգուիլ մարդկային երեւակայութեան երկերով քան թէ մարդկային գործունէութեան ուրիշ ո և է աղբիւրի միջոցաւ։

Արուեստին ուսման մշակութային օգուտները այնքան մեծ են (եթէ ոչ աւելի մեծ) ո՛րքան ցարդ յիշուած օգուտները։ Արուեստները մեր զգայական բնութեան արտայայտիչ լեզուներն ըլլալով, բնական է յուսալը թէ անոնք պիտի մշակեն մեր յուզական (emotional) արտայայտութիւնները, պիտի ընդարձակեն մեր մշակոյթը՝ զմեզ հաղորդակցելով բոլոր աշխարհիս լաւագոյն մտքերու հետ, և ատով՝ փոխադարձ հասկացողութիւն և համակրութիւն յառաջ բերելով զանազան ժողովուրդներու միջեւ։

Ստուգիւ Հերպերդ Սբենսեր իրաւունք ունէր ըսելու որ «Եթէ իմացական լեզուն աճում (growth) մըն է, անտարակոյս աճում մըն է նաեւ յուզումնական լեզուն»։ Արուեստագէտի զգացումներուն ուժգնութիւնը կամ նրբութիւնը, զոր ան մեզի կը հաղորդէ իր գործերուն միջոցաւ, սահմանուած է զարգացնելու և աստիճանաբար բարձրացնելու ամբողջ ժողովուրդի մը յուզական զգայնութիւնը։ Եթէ ճշմարիտ է այս, ապա ուրեմն այն պաշտօնը, զոր Սբենսեր կը վերագրէ երաժշտութեան, կրնայ վերագրուիլ նաեւ բոլոր արուեստներուն։ Սբենսեր կ՚ըսէ. «Երաժշտութիւնը, բացի այն հաճոյքէն զոր մեզի կը պատճառէ ուղղակի, ունի նաեւ անուղղակի ազդեցութիւն մը մեր մէջ զարգացնելու այս յուզումնային լեզուն։ Երաժշտութիւնը, իր

արմատն ունենալով խօսքի այն բօներուն, անջրպետներուն և դաշնաւորութեանց (cadences) մէջ՝ որոնք զգացում կ՚արտայայտեն, ամէն ատեն հակազդած է խօսքին վրայ և զարգացուցած է անոր յուզում արտայայտող կարողութիւնը։... Բանաւորապէս կարելի է ենթադրել թէ՝ երաժշտական այն բարդ իմաստները, որոնցմով երգահաններն արտայայտած են բարդ յուզումներ, ազդած ըլլան մեր վրայ՝ որով մենք մեր խօսակցութիւնը կը դաշնաւորենք և ատով մեր նրբագոյն խոհերն ու զգացումները կը հաղորդենք այլոց...»։

Սբենսեր իր խօսքն այսպէս կը շարունակէ. «Հաւանօրէն շատերը պիտի կարծեն թէ աննշան բան մ՚ըլլայ պաշտօնը՝ զոր մենք երաժշտութեան կը վերագրենք. բայց այնպիսիներն, աւելի խոր կերպով մտածելով, հակառակ համոզման մը պիտի յանգին։ Մենք կը կարծենք թէ երաժշտութիւնը, այս յուզումնային լեզուն զոր յարմար մշակոյթով կարելի է զարգացնել ու նրբացնել, իրը մարդկային երջանկութեան նպաստող միջոց մը, իմացական լեզուէն անմիջապէս վերջ կու գայ և գուցէ անոր կը հաւասարի։ Որովհետեւ զգացումներէն յառաջ եկած ձայնի այս փոփոխութիւնները՝ միջոցներ են նմանօրինակ զգացումներ արթնցնելու ուրիշներու մէջ։ Եւ եթէ շարժուձեւեր ու երեսի արտայայտութիւններ ընկերական այս փոփոխութեանց, ասոնք կեանք պիտի տան այլապէս մեռեալ բառերուն՝ որոնցմով միտքը կը բացատրէ իր գաղափարները. և այս կերպով անոնք ունկնդիրը պիտի կարողացնեն ոչ միայն հասկնալ մտքին վիճակը այլ նաեւ մասնակցիլ սոյն վիճակին։ Միով բանիւ, անոնք գլխաւոր միջոցներն են համակրութեան։ Եւ եթէ նկատենք թէ մեր ընդհանուր բարօրութիւնը և անմիջական հաճոյքները ո՛րքան կախում ունին սոյն համակրութենէն, պիտի տեսնենք որ զայն յառաջ բերող ազդակները՝ իրը արժէք՝ բնաւ չեն չափազանցուած»։

Երաժշտութեան այս ոյժը, նոյնքան կամ աւելի մեծ չափով ընդարձակ՝ գրականութեան և թատերախաղի մէջ, կրնայ ստացուիլ նաեւ տեսողական արուեստներով, թէ և նուազագոյն չափով, որովհեւ ասոնք չունին այն անհատական սերտ յարաբերութիւնը մեր արտայայտութեան եղանակին հետ, զոր ունին լսողական արուեստները։ Եթէ Մոզարդի կամ Պեթովենի երաժշտութեան բաւական ծանօթութիւն մը զմեզ աներկբայօրէն ընդունակ կ՚ընէ ըմբռնելու քիչ մը անուշութիւն մէկէն և քիչ մը վեհափառ ոյժ միւսէն, և եթէ Դուրկենեւի բանաստեղծական արձակին հետ ընտելացումը կը տպաւորէ մեր վրայ այդ մեծ մարդուն ազնիւ ու թոյլատու ոգին, կը հետեւի ուրեմն թէ անըմբռնելի բան մը պիտի ըլլար, եթէ մենք, յարատեւ ու սերտ ընտելացումով, ամէն ուրիշ պարագաներ հաւասար մնալու պայմանով, չազդուէինք յունական ճարտարապետութեան և արձանագործութեան անքոյթ անդորրութենէն, կամ գոթական մայր եկեղեցիներու խորհրդաւոր բարձրացումէն (exaltation), կամ Միքելանճելոյի արձաններուն ազնուական վեհութենէն, կամ Ռեմպրանտի նկարներուն խորաթափանց մարդկայնութենէն և թատերական վսեմութենէն։ Արուեստներու նպատակը գործնական չըլլալով, անոնց այս համակրական ազդեցութիւնը տպաւորութիւն չի ըներ ո՛ և է մասնաւոր գործի մը բնոյթին վրայ, բայց կը փոփոխէ մեր դիրքը կամ տրամադրութիւնը (attitude) այնպիսի եղանակով մը որ մեր կատարած բոլոր գործերուն բնոյթը կ՚այլազանուի նոյն այդ ազդեցութեան պատճառով։

Դարձեալ, արուեստներու այս մշակութային ազդեցութիւնը մարդկային բարօրութեան վրայ, կրնայ պատահաբար կարեւոր դեր մը խաղալ՝ զանազան ժողովրդոց միջեւ ստեղծելով բարեկամական յարաբերութիւններ։ Երբ մենք ընդունինք որ արուեստը կրնայ զմեզ հաղորդակից ընել ո՛չ միայն բովանդակ աշխարհիս ժամանակակից լաւագոյն մտքերու, այլ նաեւ

digitised by A.R.A.R.@

անցեալ դարերու մեծագոյն հանճարներու գաղափարային տենչանքներուն հետ, ու երբ տեսնենք որ այսպիսի հաղորդակցութիւն մը յառաջ կը բերէ փոխադարձ հակացողութիւն և կը մեղմացնէ նախապաշարումներ, ատելութիւն, ազգային հպարտութիւն և սնապաշտութիւններ (bigotries), հանրային (common) գաղափարականներու փոխազդեցութեանց միջոցաւ, որոնք կ'արտայայտուին իրենց յարաբերական արուեստներով, (պայմանով որ այդպիսի ընկերային ազդեցութիւններ ո՛չ թէ խափանուին այլ խրախուսուին ուրիշ ազդեցութիւններէ), այն ատեն ստուգիւ մենք պիտի հաւատանք թէ արուեստը կրնայ ըլլալ ընդհանուր խաղաղութիւն յառաջ բերող մարդկային ազդոզագոյն ջանքերէն մին։ Կոլզուրրտի իրաւամբ կ'ըսէ. «Մարդիկ կրնան ըլլալ բովք մը տիպար յատկութեանց. ըլլալ կորովի, խիզախ, քաջարի, ուղղամիտ և անձնուէր. ըլլալ քարոզիչ կամ ուսուցիչ, սրամիտ, պաղարիւն, արդար և ճարտար, — բայց եթէ անոնք չունին սէրը գեղեցկագիտութեան, տակաւին պիտի ուզեն պատերազմ մղել»։ Կը տեսնէք թէ արուեստը անուղղակի կերպով ո՛րքան օգուտներ կրնայ ունենալ իր եռանդնոտ փաստաբաններու յուսացածէն շատ աւելի։

Արուեստի այս կենսական ազդեցութիւնը, որ անմիջական արդիւնքն է իր ընկերական ծագումին, զմեզ կը տանի իր պաշտօնին երկրորդ կերպին կամ երեւոյթին։ Արուեստը, բաց ի իր զօրութենէն՝ որով կ'ազդէ մեր վրայ ու կ'ընդարձակէ մեր՝ արտաքին աշխարհի հետ ունեցած յարաբերութիւնը, պարտի ունենալ նաեւ — դարձեալ անուղղակիօրէն — կատարելիք կենսախօսական պաշտօն մը. որովհետեւ առանց այսպիսի կարեւոր պաշտօնի մը, անըմբռնելի է որ արուեստի զբաղումը, նման կեանքի այլ զբաղումներուն, յարատեւէ ինքզինք արտայայտել ամբողջ դարերու ընթացքին մէջ։ Եւ որովհետեւ ստեղծական զբաղումը, ինչպէս տեսանք, ներքին կենսախօսական անհրաժեշտութիւն մ'է, բնական է անկէ հետեւցնելը թէ, ըլլայ ստեղծական ըլլայ հայեցողական գործունէութիւն, երկուքն ալ պէտք է ունենան կենսունակ, փրկարար ազդեցութիւն մը մեր մարմնոյն ու մտքին վրայ։ Արուեստը կը կատարէ այս կարեւոր պաշտօնը ա.) գոհացնելով մեր ո՛չ իրականացած բաղձանքները, բ). ազդելով մեր կեանքի հեռապատկերի տարածութեան վրայ, որով նաեւ մեր զիրքին՝ հանդէպ մեր կենցաղին, գ). մեր աշխատութիւնը խաղի՝ զբօսանքի մը վերածելով և ատով՝ կեանքը ապրիլն արժանի ընելով։ Անտարակոյս արուեստը իր գոյութիւնը արդարացուցած պիտի ըլլայ եթէ կարենայ գլուխ հանել այս նպատակները։

Արուեստագէտին՝ իր յատուկ գործերը ստեղծելու գլխաւոր զբաղումը, ինչպէս տեսանք, իրականացումն է իր հրատոչոր բաղձանքներուն. իրականացում՝ որ իրեն զլացուած էր գործնական կեանքին մէջ։ Հոգեբանական տեսակէտով մը՝ մեր ֆիզիքական ու մտային յօրինուածքը խուրձ մըն է բաղձանքներու, զորս պէտք է լրացնել կամ լռեցնել՝ եթէ կ'ուզենք բնականոն կեանք մը վարել։ Այս բաղձանքներէն ոմանք իրենց լրումը կը գտնեն կեանքի սովորական ընթացքին մէջ, և ատո՛վ կը հասնին իրենց նպատակին։ Ախտաւոր բաղձանքներէն ոմանք կը խափանուին մեր իմացական գործունէութեան մարզանքով. որովհետեւ մեր ողջամիտ դատողութիւնը մեզի կը զգացնէ թէ անոնց գոհացումը վնասակար պիտի ըլլայ։ Միւս առողջ բաղձանքները, գլխաւորապէս մեր գաղափարական տենչանքները (aspirations), որոնք խիստ իրականութեան յարուցած բազմաթիւ արգելքներուն պատճառաւ կը մնան ո՛չ իրականացեալ, են բուն այն բաղձանքները որոնք իրենց գոհացումը կը գտնեն արուեստին միջոցաւ։ Արուեստագէտը սաստիկ կը տենչայ, զոր օրինակ, խաղաղ ու հովուերգական կեանքի մը, զոր չէ յաջողած իրականացնել գործնական կեանքին մէջ. ուստի ան իր փափաքը կը լրացնէ երեւակայական ստեղ-

ծումով քերթուածի մը, նկարի մը կամ երաժշտութեան կտորի մը։ Ան կրնայ տենչալ յուզումնալիր շուայտանքի մը, զոր չէ կրցած գոհացնել իր կեանքի ընթացքին մէջ. ուստի անոր գոհացում կու տայ ստեղծելով թատերանուագ մը, շքահանդէս (pageant) մը կամ վէպ մը։ Եւ որովհետեւ մենք ալ ունեցեր ենք այդպիսի ո՛չ իրականացեալ բաղձանքներ ու գաղափարականներ, մենք ալ նմանապէս կը տենչանք ու անոնց գոհացում կու տանք՝ զննելով արուեստային գործեր, որոնց մէջ անոնք յաջողապէս արտայայտուած են։ Եւ ինչպէս Պլէօլբը այնքան նկարչագեղ դարձուածքով կը բացատրէ, «Մեզմէ իւրաքանչիւրն ունի իր յատուկ կախարդական պատմութիւնը։ Ընդհանրապէս մենք չենք կարծեր թէ այդպիսի կեանքով մը կ'ապրինք։ Այդ պատմութիւնը, այդ կեանքը երեւան կու գան մի միայն երբ մենք բոլորովին առանձին ենք ու մեր մտածութեանց սանձը ազատ կը թողունք։ Մենք միշտ կը նախընտրենք այն առաւելութիւնները. որոնցմէ յուսահատօրէն զուրկ ենք։... Շատ անգամ, առանց մեր անդրադարձման, բանտարկուած կախարդը դրաղառնալուն, բանտարկուած կախարդը մեզի ձեռք կը կարկառէ. կ'առաջնորդէ մեր ճաշակին երբ փողպատի մը ընտրութիւնը կ'ընենք. կ'ուղղէ մեր ձեռքը՝ երբ մեր ստորագրութիւնը զարդագիծով (flourish) մը լրացնելու վրայ ենք։ Մեր վարմունքով, ձայնով ու զուրցուածքի ոճին ընտրութեամբ ան փորձառու անձի մը կը յայտնէ տենչանքներու ձգտումը, ուղղութիւնը»։ Պլէօլբը կրնար աւելցնել թէ մեր տենչանքները շատ աւելի լիօրէն կը յայտնուին այն գործերէն զոր մենք կը ստեղծենք կամ զոր մենք կը գնահատենք։

Երբ այսպէս մեր հրաւառ բաղձանքները կատարեալ գոհացում կը ստանան գեղեցկագիտական գործունէութեան միջոցաւ ու մեր միտքերը կ'ազատին այն զբաղումներէն որոնք զմեզ կը խոովէին, մեր ուշադրութեան վրայ իրենց ի գործ դրած պնդումներով, անտարակոյս մենք այն ատեն կրնանք վերադառնալ մեր ամէնօրեայ գործերուն ու կատարել մեր կարեւոր պարտականութիւններն աւելի գոհ և անդորը սրտով ու շատ աւելի առողջ մտքով։ Անտարակոյս մեր բաղձանքներուն իրագործումը չէ՛ր իրական այլ պարզ երեւակայական. բայց միթէ լաւագոյն չէ՞ այդպիսի իրագործում քան ո՛չ մէկ իրագործում։ Գոհացում մըն է այս որ մեր վրայ կ'ազդէ իբր մաքրագործող դեղ մը, և որուն փրկարար ազդեցութիւնը կը նմանի մտերիմ բարեկամի մը եղած խոստովանութեան, որ կ'ազատէ զմեզ տաղտկալիօրէն զրգռիչ զրգռումներէ ու մեր միտքը կը թողու հանդարտ ու զուարթ։ Ստուգիւ գեղեցկագիտական գործունէութիւնը մեր կեանքի վրայ ներգործող զօրաւորագոյն ազդակներէն մին է՝ ստանալու համար այդպիսի մտային անդորրութիւն։ Դարձեալ, մեր բաղձանքները, անդրադարձումի ենթարկուելով՝ մինչ կը զննենք արուեստի գործ մը ուր անոնք իրենց իրականացումը կը՝ գտնեն, այլ եւս կը դադրին անձնական ըլլալէ, իրենց թիւր (biased) երեւոյթը կը կորսնցնեն, կ'ընդունին ընդհանուր նշանակութիւն մը ու վերստին կեանք և զօրութիւն կը ստանան։

Անտարակոյս մեր գաղափարային բարձրագոյն ըղձանքներու այսպիսի լրումը և փոխակերպութիւնը կ'ընդարձակեն մեր կեանքի հեռապատկերը։ Եթէ յիշենք որ մեր վեհագոյն տենչանքներն արտայայտող արուեստի արժէքները կը բովանդակեն իրենց մէջ մարդկային զրգռումներու ամբողջ աստիճանները (gamut), այն ատեն պիտի ըմբռնենք որ, առանց անոնց ազդեցութեան, մեր զիրքը հանդէպ կեանքին՝ և հետեւաբար մեր ընդհանուր վարմունքը հանդէպ մեր մերձաւորին՝ ստուգիւ պիտի ըլլան բիրտ, անձուկ և անհանդուրժելի։ Ահա հոս արուեստը կը մօտենայ բարոյականութեան. գեղեցկագիտական գործունէութիւնը այս անուղղակի միջոցո՛վ է որ կ'ազդէ մեր կենցաղավարութեան վրայ և ատո՛վ ինքզինք կ'ենթարկէ բարոյագէտին քննադատութեան։ Բարոյագէտը չ'ընդդիմանար արուեստի գործերուն, զոր ինք կը

digitised by A.R.A.R.@

նկատէ իբր ազնուացնող, ներշնչող ու հոգին բարձրացնող, որովհետեւ այդ գործերն ընդհանրապէս կը բովանդակեն առարկաներ ու կ՝արտայայտեն արժէքներ՝ որոնց ինք (բարոյագէտը) կը հաւանի. բայց ան կը դատապարտէ այն գործերը զոր ինք կը նկատէ իբր վատառողջ, մարդուս ստորնագոյն ցանկութիւնները զրդող, և այն գործերը որոնք կ՝արտայայտեն կեանքին թաղծալի և անախորժ երեւոյթները։ Յեսնենք ուրեմն թէ ո՞ր աստիճան արդարացի է իր՝ այսպիսի գործերուն դատապարտութիւնը։

Վատառողջ արուեստ մը անտարակոյս արտայայտութիւնն է վատառողջ բաղձանքներու, որոնք այնքան սաստիկ են ոմանց մէջ՝ որ չեն ընդունիր մտքի զօրութեամբ, այլ պարտին գոհացում գտնել արուեստով կամ գործողութեամբ (action) մը։ Թէ և փափաքելի չէ գոհացնել այդպիսի բաղձանքներ, սակայն արուեստագէտը, վնասուելու պարագային, նուազ պիտի վնասուի՝ եթէ գոհացնէ զանոնք գեղեցկագիտական գործունէութեամբ՝ քան թէ իր յոռի բարքուվարքով, որովհետեւ արուեստի միջոցաւ ստացուած գոհացումը երեւակայական է և ոչ թէ իրական։ Դալով իր արուեստի գործերուն այլոց վրայ բրած վնասակար ազդեցութեան, այդ ալ աւելի նուազ չափով է քան ո՞րչափ բարոյագէտը հակամէտ է կարծելու։ Բնականոն մարդոցմէ շատեր որոնք իրական կեանքին մէջ դիմադրած են այդպիսի ազդեցութեանց, անտարակոյս պիտի գիտնան դիմադրել նաեւ արուեստով յառաջ բերուած անոնց կեղծ արտայայտութեանց։ Մինչդեռ այն անձերը որոնք տկար են և զգայուն նոյնօրինակ արտայայտութեանց հանդէպ, գրեթէ ամէնքն ալ սոյն գործերուն մէջ պիտի գտնեն բաւական գոհացում և ատով պիտի սանձեն այդ փափաքները, անդրադառնալով որ անոնցմէ ազդուած ու մոլորած են՝ մինչ կը փնտռէին իրական գոհացում՝ գործողութեամբ մը որ իրենց վնասակար պիտի ըլլար։ Դարձեալ, եթէ մտածենք թէ վիճելի հարց մ՝է շատ մը արուեստի գործերու վնասակարութիւնը — որովհետեւ մէկուն թոյնը միւսին սնունդն է —, պիտի ընդունինք որ բարոյագէտը կը չափազանցէ յոռի ազդեցութիւնը և կը նուազեցնէ փրկարար ազդեցութիւնը գործերուն՝ որոնք կ՝արտայայտեն վնասակար արժէքներ։ Թէ և անկեալ (decadent) արուեստը արդիւնք է անկեալ կեանքի, սակայն, ինչպէս կ՝ըսէ Բրոֆ. Բարքըը, կեանքը շատ աւելի անկեալ պիտի ըլլար առանց արուեստի։

Դարձեալ, նուազ արդարանալի է բարոյագէտին կողմէ դատապարտութիւնը այն իրապաշտ գործերուն՝ որոնք կը ցուցնեն կեանքին առաւելապէս մութ կողմերը։ Ինչո՞ւ ծանօթանալ մարդկային դիւրազայթութեանց և կեանքի կեղտոտ երեւոյթներուն, կ՝ըսէ նա, և ատով վտանգի ենթարկել զմեզ՝ գրգռելով մեր մէջ վատառողջ միտումներ կամ զգացումներ պատրանքի, վհատութեան ու լքման, որոնք կրնան վատ ազդեցութիւն գործել կեանքի կամ կենցաղի վրայ։ Բարոյագէտը, շեշտելով այդպիսի իրապաշտական գործերու բացասական կողմը, դարձեալ կը թերանայ վեր ցատքեցնելու անոնց դրական կողմը։ Ան կը մոռնայ թէ այն գործերը որոնք կ՝արտայայտեն դառն իրականութիւնը, ընդհանրապէս դուրս կը ցայտուին գաղափարական դրդումէ մը։ Իրապաշտը ի յայտ կը բերէ կեանքին տգեղ երեւոյթները՝ գրգռելու համար մեր մէջ ուժգին զայրոյթ մը անոնց դէմ և կամ զգուշացնելու համար զմեզ խենթի դրախտին մէջ ապրելու բաղձանքէն։ Մենք ի՞նչպէս կրնանք ուղղել ընկերութեան սխալները, կ՝ըսէ նա իրաւամբ, ի՞նչպէս կրնանք հաշտուիլ կամ յարմարիլ կեանքի չժուարութեանց, և կամ մահուան դիմագրաւել հանդարտօրէն և առանց ընկրկելու, եթէ չունենանք կատարեալ գիտութիւն մարդկային բնութեան խորքերուն ինչպէս նաեւ բարձունքներուն։ Քանի որ մարդ չի կրնար խուսափիլ մըտային կամ ֆիզիքական ամէն կռիւէ ու պայքարէ, իրապաշտական գործերը՝ որոնք կ՝արտայայտեն խիստ իրականութիւնը,

զօրացնելով իր բարոյական ջիղերը, նոյնքան, եթէ ոչ աւելի, օգտակար պիտի ըլլան իրեն, ո՛րքան վնասակար պիտի ըլլային, խոտորեցնելով զինք փորձանքներով ու պատրանքներով։

Այսպէս, արուեստը կրնայ արդարացուիլ նաեւ բարոյական տեսակէտով. որովհետեւ ան, ամէն բան հաշուի առնելով, մարդկային կենցաղի վրայ աւելի օգտակար ազդեցութիւն ունի քան թէ վնասակար, հակառակ որ, ըստ մեր իւրաքանչիւրի գնահատման, ստեղծուած ըլլան քանի մը վատառողջ գործեր — գործեր զոր մենք կը նկատենք իբր անընդունելի և վնասակար, և կամ որոնք մասնաւոր համակրանքով մը կ՝արտայայտուին մեզի անհամակիր ինչ ինչ գաղափարներու և նկարագիրներու մասին։ Բայց նոյն իսկ այդ գործերէն շատ քիչերը մեր մէջ յոռի ու վնասակար փափաքներ արթնցնելու դիտումով ստեղծուած են, և կամ շատ քիչերն անոնցմէ՝ ծագումով՝ զուրկ են գաղափարական շարժառիթէ մը։ Այլ կերպ բացատրութեամբ, ճիշդ ինչպէս որ մենք չենք կրնար գիտութիւնը դատապարտել այն պատճառով որ անոր գիւտերէն ոմանք չար նպատակներու ծառայած են, այսպէս ալ մենք չենք կրնար արուեստը դատապարտել այն պատճառով որ ան ստեղծեր է քանի մը տգեղ ու վնասակար գործեր։ Մեր ջանքը առաւելապէս ընկերութիւնը բարւոքել պիտի ըլլայ, որպէս զի շատ մը աւելի առողջ ու գեղեցիկ գործեր ստեղծուին և կեանքի շատ մը աւելի ընտրելագոյն արժէքները գտնեն իրենց յառջող արտայայտութիւնները։

Մեր՝ նկատողութեան առնելիք արուեստի պաշտօններէն ամենէն վերջնոյն, բայց ո՛չ ամենէն նուազ կարեւորին, գործն է՝ ապրելու արուեստին գործը։ Քանի որ կեանքի իւրաքանչիւր գործունէութիւն կ՝ազդէ ուրիշ ո՛և է գործունէութեան վրայ, բնական կու գայ յուսալը՝ թէ գեղեցկագիտութեան մշակումը և անոր հետ ընտելացումը պիտի ազդեն ու բարեփոխեն մեր ընդհանուր դիրքը կամ տրամադրութիւնը մեր ամէնօրեայ աշխատութեան և ապրելակերպին հանդէպ։

Դրքիս Բ գլխուն մէջ առիթ ունեցանք նկարագրելու առարկայական աշխարհի հանդէպ՝ երկու դիրքեր, երկուքն ալ կեանքի համար հարկաւոր։ Ատոնք էին, եթէ կը յիշէք, ա). գիտական — գործնական կամ իրապաշտական (realistic) դիրքը, որ յառաջ կու գայ առարկայական իրողութիւնները և գործի ուղեցոյցները (leads) ճանչնալու մեր փափաքէն, և բ). Գեղեցկագիտական դիրքը, որ յառաջ կու գայ արժէքները, մեր շուրջ գտնուող ամէն իրերու զգալի (felt) յատկութիւնները և զուտ տեսութեան (contemplation) ու գնահատումի ուղեցոյցները ըմբռնելու մեր փափաքէն։ Իրապաշտական տրամադրութեան պաշտօնը, գուցէ ինքնապաշտպանութեան բնազդէն թելադրուած, զմեզ ընդունակ ընելն է գոհացնելու մեր զուտ գործնական պէտքերը, ու զմեզ յարմարցնելու մեր միջավայրին։ Գեղեցկագիտական դիրքին պաշտօնը, գլխաւորապէս ինքնարտայայտութեան բնազդէն թելադրուած, երեւակայութեան կամ կեղծիքի միջոցաւ գոհացում տա՛լն է մեր գաղափարային ըղձանքներուն, որոնք այլապէս իրականացում պիտի չգտնէին։

Այս երկու դիրքերն ալ անհրաժեշտ են գաղափարական կեանքի մը համար։ Առանց իրապաշտական դիրքի, մենք անընդունակ պիտի ըլլայինք պատշաճօրէն յարմարելու մեր յատուկ միջավայրին, փոփոխելու կամ բարւոքելու մեր պարագաները, միասին ընթանալու այլոց հետ՝ ըլլա՛յ անհատաբար ըլլա՛յ հաւաքաբար։ Այլապէս բացատրելով, մենք անյարմար պիտի ըլլայինք աշխարհիս՝ ինչպէս որ է ան։ Մեր գոյութեան հանդէպ այս դիրքիս կարեւորութիւնը այնքան յայտնի է որ աւելորդ է անոր վրայ երկար խօսիլը։ Միւս կողմէ, առանց գեղեցկագիտական դիրքին, մեր կեանքը բոլորովին ամուլ պիտի դառնար ու պիտի չունենար ո՛չ հմայք, ո՛չ գոյն, ո՛չ գաղափարական։ Մենք պիտի դառնայինք պարզ ինքնա-

digitised by A.R.A.R.@

շարժ էակներ. մեր իւրաքանչիւր գործը կամ դրդումը պիտի չունենար շարժառիթ մը, և պիտի չհամարուէր իբր միջոց մը՝ նպատակի մը հասնելու համար։ Մենք երբեք կարող պիտի չըլլայինք աշխատելու՝ զուտ աշխատութեան սիրոյն համար, այլ միշտ այս կամ այն առարկայականի իրականացման համար։

Հետեւաբար այս երկու դիրքերու մշակութիւնը և անոնց համապատասխանող ճանչնալու և զգալու կարողութիւնները անհրաժեշտ են մեր բարօրութեան համար։ Սակայն հաւասարակշիռ կեանք մը վարելու համար, մեզմէ իւրաքանչիւրը պարտի ճշգրիտ համեմատութիւն մը պահել անոնց միջեւ, ենթակայ ընելով զանոնք մեր կեանքի գլխաւոր գործին բնոյթին, և պէտք չէ թողուլ երբեք որ անոնցմէ մին առաւելութիւն մը ստանայ միւսին վրայ։ Ինչպէս որ գեղեցկագիտական բաւականաչափ շահագրգռութեան մը պակասութիւնը, անձի մը մէջ որու կեանքին գլխաւոր զբաղումն է զուտ գիտութիւն, իր գիտերը կը վերածէ մի միայն չոր ու ցամաք իրողութեանց, զուրկ ամենեւին երեւակայութեան թռիչքէ, կամ՝ ճշմարտութիւնը զտած պահուն՝ զուրկ յուզումնային սաստկութենէ, այսպէս ալ իրապաշտական բաւականաչափ շահագրգռութեան մը պակասութիւնը, անձի մը մէջ որու գլխաւոր զբաղումն է արուեստը, իր ստեղծագործումները պիտի ընէ վաղանցուկ և անիրական, որովհետեւ անոնք հիմնուած պիտի չըլլան մարդկային հարազատ փորձառութեան վրայ։ Այսոր հակառակ, արուեստի և գիտութեան՝ այս երկու միտումներէն մէկուն նուիրուած չափազանց շահագրգռութիւնը սովամահ կ'ընէ միւսը։ Այսոր իբր ապացոյց, յառաջ կը բերենք դասական դէպքը Տարվինի որ, կեանքին մեծագոյն մասին մէջ, իր պայծառ մտքին յարատեւ ու տաժանելի աշխատութեանց հետեւանքով, ծեր հասակին մէջ կորսնցուց այն ուժգին սէրը գոր, երիտասարդութեան ատեն, ունէր դէպի Շէյքսբիր ու դէպի ընտիր երաժշտութիւնը։ Պէտք է ուրեմն զգուշանանք միշտ որ մի՛ գուցէ մեր կեանքին իսկական ու շահեկան գործունէութիւնները բոլորովին գրաւեն զայն, միջոց չթողլով գեղեցկագիտական գործունէութեան։ Եթէ մենք կարենանք խոյս տալ այս վտանգէն ու երբեք չբաժնել իրարմէ կեանքի այս երկու գլխաւոր երեւոյթները, այն ատեն պիտի կարենանք նկատել մեր օրական գործը ո՛չ միայն իբր կարեւոր աշխատանք մը՝ գոհացնելու համար մեր նիւթական պէտքերը, որոնք անյագուրդ ու վաղանցուկ են, այլ նաեւ իբր հաճելի միջոց մը, ճամբայ մը (outlet) ինքնարտայայտութեան ու մեր հոգեկան ու գաղափարային բաղձանքներուն իրագործման, որոնց գոհացումը շատ աւելի տեւական ու անհրաժեշտ է մեր բարեկեցութեան ու երջանկութեան համար։

Այսպէս, գեղեցկագիտական դիրքը, որ իր անունը կը ստանայ արուեստի ուսումէն, ունի իր գնահատելի արժէքը, ըստ որում ան կրնայ յառաջ բերել կեանքի հանդէպ մեր ունեցած դիրքին այս կարեւոր փոփոխութիւնը։ Մինչ մենք տեսողական ու ստեղծական գործունէութեան կ'ընտելանանք ու կը գնահատենք անոր վարժութեամբը ստացուած գոհացումը, միաժամանակ կը միտինք ստանձնել նոյն այդ դիրքը հանդէպ մեր կեանքի գործնական գլխաւոր աշխատութեան։ Ամէն անգամ որ կը խորասուզուինք մեր կատարած գործին մէջ, անուշադիր ժամացոյցին և այլ ամէն բաներու՝ բաց ի մեր ձեռքը եղած գործէն, կը ստանձնենք գեղեցկագիտական դիրքը հանդէպ մեր գործին, որ այլ եւս կը դադրի ղժուարակիր աշխատութիւն մ'ըլլալէ ու կը փոխուի բերկրալիր զբօսանքի մը։ Այն ատեն մենք, այսպիսի մտային վիճակի մէջ, մի միայն ուշ կը դնենք մեր ձեռնարկած գործը ամենակատարեալ կերպով լրացնելու — ոչ թէ դրամական շահու դիտումով (որ սովորաբար կարելի չէ ուրիշ հնարքով ձեռք բերել) այլ ստանալու համար այն ներքին գոհունակութիւնը որ յառաջ կու գայ միայն լաւ կատարուած աշխատութենէ

ու կատարեալ ինքնարտայայտութենէ մը։ Աշխարհիս մէջ ինչ կայ մեզի համար աւելի արժէքաւոր քան թէ մեր օրապահիկ աշխատութիւնը արուեստի գործի մը փոխելու այս զօրութիւնը։

Ուրեմն կը տեսնէք թէ արուեստը մինչեւ ո՞ր աստիճան կրնայ մեզի ձեռնտու ըլլալ, գլուխ հանելու համար մեր ամենալայ գործը որ է՝ լեցուն և կատարեալ կեանքով ապրելու ճարտարութիւնը։ Եւ զիւրին չէ այս, մասնաւորապէս ընկերական ներկայ վիճակին մէջ, ուր յաճախ գոյութեան պայքարն այնքան սաստիկ է որ բոլորովին կը սպառէ մարդուս կենսունակութիւնը։ Եւ հոս է ահա վտանգը։ Կեանքին գործնական կողմը այնքան ուժգին կը հրաւիրէ մեր ուշադրութիւնը, որ մեր մարդկային բնութեան գեղեցկագիտական կողմը կրնայ մոռցուիլ կամ քշուիլ տարուիլ մէկ կողմ։ Եթէ համոզուած էք թէ արուեստի ուսումը անօգուտ ժամանց մը չէ, կենդանի պահեցէք զայն ու մշակեցէք։ Անտարակոյս գործնական գործունէութիւնը (practical activity) կարեւոր է մեր ֆիզիքական բարեկեցութեան համար, բայց անվիճելիօրէն միայն գեղեցկագիտական գործունէութիւնն է որ կ'արդարացնէ մեր գոյութիւնը, և արժանի կ'ընէ ապրիլ այս կեանքը։

Հ. Փ. Ե.

ՆՇԽԱՐՆԵՐ ՄԵՐ ԱՆՄԱՀՆԵՐԷՆ

ԴԱՆԻԷԼ ՎԱՐՈՒԺԱՆ ԱՌ ՊՐՆ. Գ[1].

15 Փետրուար 1909
Կանտ

Սիրելի Գ.....

Հայրենասիրական քերթուածներս մի՛ զարմանար զեռ միակ հատորով համար դրամ պէտք է. « աղքատները երդ չունին »։

Ես հանդիստ եմ եւ սաստիկ զբաղած համալսարանական աշխատութիւններով։ Եթէ այս անգամ առիթ ունենամ Զուիցերիայէն անցնելու, անգամ մը անպատճառ կը հանդիպիմ Լօզան։

Դանիէլ Վարուժան

1. Ողբ. բանաստեղծին աշակերտակից մը՝ Մուրատ - Ռափայէլեան Վարժարանէն։

digitised by A.R.A.R.@